

Jafar Mehr Kian en Vito Messina

Tussen hoog en laag

Het oude Elymais

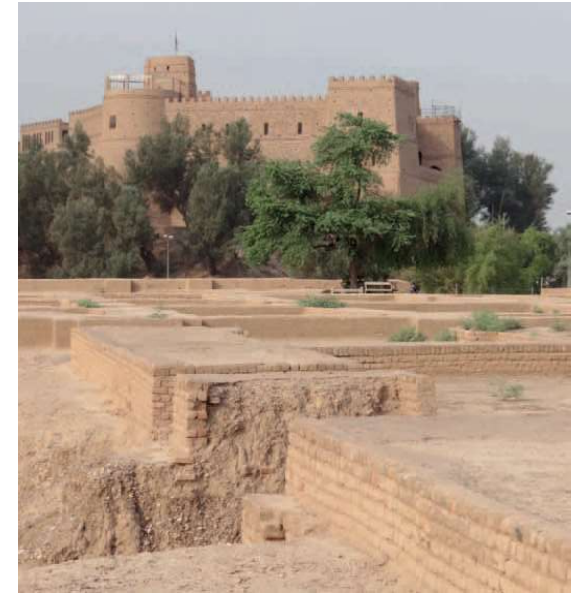
Aardewerken hoofd (H. 9 cm)
opgegraven in Chogha Zanbil,
vlakbij Susa.
Datering 1300 v.Chr.

Het oude Elymais is een uitermate belangrijke regio, niet alleen voor de geschiedenis van het oude Nabije Oosten in het algemeen, maar vooral omdat het een sleutelrol heeft gespeeld in de relaties tussen de verschillende beschavingen in Mesopotamië en Iran. Door zijn ligging, tussen het tweestromenland van de rivieren de Tigris en de Eufraat aan de westzijde en het Iraanse plateau aan de oostkant was het van oudsher een kruispunt van beschavingen.

Het goede wegennet richting Babylonïë, richting het centrum van Iran en in zuidelijke richting naar Fars was een uitermate gunstige factor, niet alleen voor de handel maar ook voor allerlei politieke en culturele relaties in de regio. Het meest bijzondere van Elymais is misschien wel het feit dat het enerzijds nog aansloot bij het laagland van de Mesopotamische vlakke - een gebied dat ook wel Susiana wordt genoemd - en anderzijds ook aanschurkte tegen het Iraanse plateau waar de nomadische Bakhtiaristammen hun thuisland hadden. De naam *Elymais* is de Griekse vorm van de oudere naam *Elam* en duikt aan het einde van het derde millennium v.Chr. voor het eerst op in Sumerische en Akkadische teksten.

Kamnaskiriden

De betrekkingen tussen lokale heersers en het centrale gezag van Elymais waren niet altijd even optimaal. Eeuwenlang probeerden steeds weer andere lokale dynastieën zich los te maken van het keizerlijk gezag van de Achaemeniden, de Seleuciden en de Arsaciden. Ook al werden er dus herhaaldelijk pogingen ondernomen om de macht te grijpen, we kunnen toch stellen

dat Elymais vanaf de 2e/1ste eeuw v.Chr. tot het begin van de 3e eeuw na Chr. met tussenpozen geregeerd werd door één dynastie en wel die van de Kamnaskiriden. De stamvader van deze dynastie lijkt een zekere Kamnaskires te zijn geweest, die kort na 150 v.Chr. in Susa munten sloeg met het opschrift *Nikephoros* (brenger van de overwinning). Later gaan ook de Sassaniden deel uitmaken van Elymais, maar daarvan is archeologisch niets te merken in belangrijke sites als Susa, Gundeshapur en Ivan-e Karkeh. De stratigrafie (opeenvolging van lagen) in deze nederzettingen lijkt ononderbroken door te lopen tot in de Islamitische tijd.

Ook al kennen we haar geschiedenis maar zeer gedeeltelijk, zeker is dat Elymais nauw verweven moet zijn geweest met andere regio's in het oude Iran. Vooral de relaties met Mesopotamië waren van belang. Beide gebieden hebben een zelfde soort ontwikkeling doorgemaakt en onderhouden in verschillende perioden vruchtbare contacten.

Het oude Elymais omvat delen van de pro-

Susa was in de tijd van de Achaemeniden het administratieve centrum en ook de zetel van het koninklijk hof. Op de achtergrond het kasteel dat de Franse archeoloog Jean-Marie de Morgan tussen 1890 en 1895 liet optrekken als onderkomen voor de opgraving van het paleis van Darius de Grote (voorgond).

vincies Fars, Kohgiluyeh va Boyer-Ahamad, Kerman, Luristan en Koerdistan, maar de kern wordt toch gevormd door het hoogland en het laagland van de provincie Khuzestan.

Kunstzinnig complex

Op het gebied van kunst en cultuur blijkt Elymais een nogal complex geheel. Dat komt vooral doordat er een vermenging heeft plaats gevonden van oude Elamitische (Iraanse) tradities met de Griekse cultuur in de nasleep van de verovering door Alexander van Macedonië omstreeks 330 v.Chr. Op belangrijke locaties in het laagland zoals met name in Susa is in de afgelopen eeuwen veel archeologisch onderzoek uitgevoerd en ook tussen de rivieren Karun en Karkheh is veel in kaart gebracht. Zonder twijfel heeft Susa sinds het 3e millennium v.Chr. een leidende rol gespeeld in de regio. Daar bevond zich in de tijd van de Achaemeniden het administratieve centrum en Susa was ook de zetel van het koninklijk hof. Archeologen hebben duidelijk aan kunnen tonen dat de stad, ook later nog ten tijde van de Seleuciden en de Parthen, het belangrijkste centrum voor kunstzinnige en ambachtelijke productie is geweest. Al-

lerlei fraaie voorbeelden daarvan (onder andere terracotta-figuurtjes) zijn bij archeologische opgravingen tevoorschijn gekomen. Over hoe de situatie in het laagland was, is vrij veel bekend, maar over wie in het hoogland de touwtjes in handen had is uit opgravingen nog niet veel duidelijk geworden. Wel zijn bij opgravingen nabij Majide-Sulaiman en Bard-e Neshandeh indrukwekkende heiligdommen aan het licht gekomen op enorme aangelegde terrassen uit de periode van de Seleuciden (311 - 63 v.Chr.) en de Parthen (247 v.Chr. - 224 na Chr.). De meeste grote steden zijn nog niet onderzocht, ofwel omdat ze onder een moderne stad liggen, zoals in het geval van Ayapir / Mal-e Mir, ofwel omdat hun exacte locatie nog onbekend is. Dat laatste geldt bijvoorbeeld voor de hoofdstad Seleucia, waarvan het bestaan toch uit allerlei teksten is overgeleverd.

Rotsreliëfs

De meeste kennis over de cultuur van de hooglanden van Elymais danken we aan een specifiek fenomeen, de rotsreliëfs, die daar al sedert 2000 v.Chr. in de bergen werden uitgehakt. Veel van deze oude beeldhouwwerken hebben een

Bij Bard-e Neshandeh is een enorm platform van 67 x 45 m aan het licht gekomen uit de periode van de Seleuciden (311 - 63 v.Chr.) en de Parthen (247 v.Chr. - 224 na Chr.). Op het platform hebben verschillende heiligdommen gestaan.

religieuze achtergrond. Vaak worden processies afgebeeld. We krijgen zo een mooi inzicht in de kunst uit de Elamitische periode (2000 - 600 v.Chr.). Het merendeel van de rotsreliëfs die we uit Elymais kennen moet echter uit de tijd van de Parthen (247 v.Chr. - 224 na Chr.) dateren. Het lijkt wel alsof toen een school van beeldhouwers actief is geweest. Bekende plaatsen uit die tijd zijn Hung-e Azhdar (alledrie bij Izeh), Hung-e Yar-e Alivand, Hung-e Kamalvand, Shin-bar (ook bekend als Tang-e Bostan), Kuh-e Taraz, Bard-e Bot (of Kuh-e Tina) en Tang-e Sarvak. Ook recentelijk zijn nog weer nieuw Parthische rotsreliëfs ontdekt in Shaivand en Shrinow-Mowri, waarmee het totaal aantal *in situ* bekende monumenten op 14 komt. Het reliëf bij Hung-e Azhdar is misschien wel de meest indrukwekkende en zeker de meest complexe. Het laat een inhuldigingsscène zien, die ook later nog weer lijkt te zijn bijgewerkt. Hoewel het aanbidden van en het offeren aan goden maar zelden worden afgebeeld, hebben

al deze reliëfs toch vaak een religieuze achtergrond. Vermoed wordt dat ze veelal in de buurt van een openluchtheiligdom werden aangelegd of op zijn minst op een plek met een bijzondere betekenis. Dit lijkt vooral op te gaan bij Shin-bar (waar in de loop van de tijd de offerscène herhaaldelijk is bijgewerkt) en bij Tang-e Sarvak (waar de afbeelding eigenlijk alleen zin lijkt te hebben in de specifieke context van die omgeving). Ook bij wat oudere reliëfs als Kul-e Farah en Shikafte-e Salman (bij Izeh) lijken steeds weer dezelfde soort scènes te worden afgebeeld of op steeds dezelfde plaats verschillende scènes. Het wekt de indruk dat sommige plekken toch een speciale betekenis hadden en om die reden bij voorkeur werden gekozen om er rotsreliëfs aan te leggen. In veel gevallen lijken de rotsreliëfs te zijn aangelegd op steile berghellingen of vooruitstekende rots punten, wat doet vermoeden dat zo'n plek vroeger een speciale heilige betekenis had. Een argument om dat te denken is dat er ook